

O problemu kazenske odgovornosti

Mednarodni razgovor v Strasbourgju od 12. do 21. I. 1959

dr. Ljubo Bavcon

Med znanstvenimi zavodi, ki se ukvarjajo s problemi kriminalitete, se v zadnjih letih zlasti živahno uveljavlja tudi »Inštitut za kazenske in penitenciarne vede« v Strasbourgju. Inštitut vodi Jacques Leauté, profesor za kazensko pravo na pravnem fakultetu v Strasbourgju. Z leti sta ta in naš kriminološki inštitut v Ljubljani navezala plodne stike in sodelovanje. (Omenimo naj le naše sodelovanje pri mednarodni raziskavi o detomoru, ki jo je organiziral omenjeni inštitut). Konec preteklega leta je začel profesor Leauté pripravljati novo akcijo Inštituta, in sicer mednarodni razgovor o problemih kazenske odgovornosti. Pridobil si je za sodelovanje več drugih ustanov, in sicer pravno fakulteto v Bazlu, Inštitut za mednarodno in inozemsko kazensko pravo v Freiburgu, Kriminološko šolo pravne fakultete v Liégeu in Kriminološki inštitut v Utrechtu.

Tako je prišlo konec lanskega leta povabilo tudi na naš Inštitut, naj se udeleži tega razgovora, z ljubeznivo ponudbo, da bo preuzele Inštitut v Strasbourgju vse stroške bivanja za enega udeleženca iz Ljubljane. Tovariši iz ljubljanskega Inštituta za kriminologijo so določili kot udeleženca pisca teh vrstic, ki zato čuti še tem večjo dolžnost poročati o delu in razgovorih v Strasbourgju.

I.

1. Predvsem je treba odgovoriti na vprašanje, zakaj se je Inštitut v Strasbourgju odločil za temo, ki ji na kratko pravimo kazenska odgovornost. Razlog za to moramo iskati v dejstvu, da se pod pritiskom posebnih znanosti, kot na primer sociologije, psihologije, psiatrije in drugih, ruši stavba klasičnega kazenskega prava, ki je bilo utemeljeno na metafizičnem pojmu človekove svobodne volje. Klasično kazensko pravo, nastalo kot posledica francoske revolucije in idejnih tokov, ki so jo pripravljali, je izhajalo iz mnenja, da razpolaga človek z neomejeno svobodno voljo, ki ni z ničimer pogojena. Za to pravno filozofijo je tudi delikt ali dejanje, ki je v družbi prepovedano, posledica človekove svobodne volje, ki je to pot hudobna ali zla. Takšen nazor ima seveda daljnosežne posledice za sistem kazenskega prava. Če je edini vzrok za kriminalnost kakšnega človeka v njegovi hudobni volji, potem je очitno, da je kazen kot nujna posledica greha, kot sredstvo za zastraševanje in kot pokora edino

primereno sredstvo, ki lahko hudobno svobodno voljo preplaši in spameruje.

Toda z Queteletom, ki je bil statistik in je v tridesetih letih preteklega stoletja razkril, da se število kaznivih dejanj v neki družbi veromer ponavlja, in ki je odkril zakonite zveze med starostjo, spolom, izobrazbo, poklicem, revščino ter kriminalitetom, se je začela majati teorija o večni in za vse ljudi enaki svobodni volji. Najostreje so jo napadli italijanski pozitivisti, ki so šli tako daleč, da so človeka razglasili za neodgovornega, za pasiven in usoden proizvod dednosti in miljejskih faktorjev. Zanje je vse absolutno determinirano in zato nima poema govoriti o odgovornosti in o krivdi storilca, pa seveda tudi ne o kazni, ki naj ga spameruje. Družba se mora vsekakor braniti pred kaznivimi dejanji, toda s tem, da hudodelce bodisi zdravi, bodisi odstrani iz družbe. Od tod izhaja tako imenovana legalna (objektivna) odgovornost, ki je ne zanima storilčev subjektivni odnos do dejanja ali njegova krivda. Tudi duševni bolnik je družbi nevaren, čeprav o njegovi krivdi ni govora. Pred hudodelci naj se družba brani kot pred divjimi zvermi ali naravnimi katastrofami.

Iz dveh, tako do skrajnosti izpeljanih stališč je bil možen praktičen izhod le v kompromisni obliki. Ta se je tudi zares pojavila konec preteklega stoletja, sprva v obilici eklektičnih kazenskopravnih smeri (franco-sko-belgijska šola socialnega okolja, Lisztova šola, »terza scuola«, tehnično juridična šola), ki so se pozneje druga drugi tako približale, da govorimo po pravici o eni sami tako imenovani eklektični šoli. V začetku tega stoletja je najbolj ustrezala praktičnim potrebam boja proti kriminaliteti. Spoznala je, da je boj proti kriminaliteti praktično vprašanje, ki ga ne smejo obvladovati metafizični in abstraktni filozofski pojmi. Priznala je, da kazen za duševno bolne in nerazvite delinkvente ni primerna; priznala je, da bi bilo treba poiskati za nevarne povratnike nove ukrepe, in jih je tudi našla v obliki varnostnih ukrepov, ki naj bi se uporabljali namesto kazni ali po prestani kazni. Sprožila je še več podobnih idej, ki pa večinoma niso bile sprejeti v pozitivno pravo. V teh primerih je torej eklektična šola sprejela deterministično stališče, to se pravi, da tovrstni delinkventi nimajo svobodne volje. Podobno stališče je sprejela tudi glede mladoletnikov. Glede ostalih, odraslih in za prištevne spoznane delin-

kventov, pa je v načelu ohranila klasični sistem. Omilila ga je tako, da je pri izbiri in odmeri kazni upoštevala tudi storilčeve osebnosti in okoliščine njegovega življenja. Razumljivo je, da se je moglo uveljaviti upoštevanje storilčeve osebnosti le v ozkih okvirih, če naj bi ostal sistem sam sebi zvest. Storilec, ki je spoznan za kazensko odgovornega, mora biti kaznovan s kaznijo, ki ustreza kaznivemu dejanju, zakaj kazen je izraz moralno-etične obsodbe kaznivega dejanja, njeni sorazmernost z dejanjem pa je potrebna zaradi pravičnosti in zaradi njenega generalno-preventivnega učinka. Kaznivo dejanje je povod za uvedbo kazenskega postopka in poglavitno merilo za odmero kazni, in sicer zato, ker je to objektivno merilo za pravičnost, zlasti pa tudi zato, ker jamči državljantu njegove pravice in svoboščine.

Toda razvoj je šel svojo pot in kakor so se posamezne vede, zlasti sociologija, psihologija in psihiatrija, vedno bolj osvobajale intuitivnosti in spekulativnosti, tako so vedno bolj vdirale tudi na področje boja proti kriminaliteti. Značilno je, da se v razvitejših deželah kot kriminologi poleg pravnikov vedno bolj uveljavljajo sociologi, psihologi, psihiatri in socialni delavci. Razumljivo je zato, da se vrednotenje, ocenjevanje in opazovanje storilčeve osebnosti in njegovega okolja vedno bolj uveljavlja in močno pritisca na ozke okvire, ki so mu dani v sedaj veljavnih kazenskopravnih sistemih. Sodniki čutijo, da kaznivo dejanje ni mogoče pojmovati tako naivno preprosto kot pred kakšnimi sto leti, in še več, da bi bili celo nepravični storilcu, če ne bi upoštevali mehanizmov, ki so ga pripeljali v kriminal, in če ne bi poiskali takšne ukrepe, ki bi bili vsaj približno primerni za storilčovo resocializacijo. Zato se tudi vse bolj obdajajo z različnimi strokovnjaki.

Zaradi takšnega položaja se že celo desetletje uveljavljajo stališča, ki vedno bolj odločno zavračajo sedaj veljavne pojme o krividi in kazenski odgovornosti ter zahtevajo drugačno ureditev tega problema. Težava je pač v tem, da doslej še ni nobenega predloga, ki bi bil jasen, preprost in sprejemljiv za vse. Zato najdemo v literaturi prav vse odtenke, od skrajnega determinizma, ki zavrača vse doslej znane pojme kazenskega prava (Filippo Grammatica), do skrajnega konservativizma, ki meni, da bi vsaka sprememba klasičnega sistema podrla ne le kazensko pravo, temveč tudi resno ogrozila človekove pravice, svobodo in njegovo dostojanstvo. V družbenem pogledu pa naj bi takšne spremembe podrle vse, kar je še ostalo moralnega in etičnega (Erwin Frey). Vmes se razpreda veliko stališč in predlogov, za katere je značilno, da so v

dobršni meri nejasni. Skupna značilnost vseh predlogov pa je v tem, da vsaj subjektivno nikakor nočajo zanikati družbenih moralnih in etičnih vrednot in da močno poudarjajo potrebo po varovanju človekovih pravic in svoboščin.

2. Problem je torej v resnici odprt in od njegove načelne rešitve je v veliki meri odvisno delovanje kazenskega pravosodja v boju proti kriminaliteti. Reči pa moramo še več, problem namreč sega celo globoko v vprašanje družbenih odnosov sploh, kjer imata morala in etika posebno vlogo kot sredstvi, ki te odnose, poleg nasilja, pretežno urejata. V tem smislu posega ta problem tudi na čisto ideološka področja. Pretežno na posameznika usmerjena zahodna kriminoloska znanost (če v okviru tega pojma razumemo vse njene posamezne konstitutivne dele) je morala nujno zaiti v zagato v trenutku, ko je posameznika izločila iz širših družbenih okvirjev. Kdor v okviru kriminoloske znanosti obravnava le posameznika in največ še njegovo najožje okolje, mora nujno zaiti v skrajno indeterministično ali pa v skrajno deterministično zablodo. Prav nič bolje pa ni na vzhodu, kjer so zašli v drugo skrajnost in so spričo zanimanja za najbolj splošne družbene zakonitosti povsem spregledali konkretnega človeka-posameznika. Zaradi tega nihajo zdaj v absolutni determinizem, zdaj v absolutni indeterminizem. Zdi se jim, da naj se s storilci kaznivih dejanj, ki so ostanek starega ali pa tuji agenti, ukvarja kar »sovjetska oblast«.

Upravičeno torej trdimo, da je problem odprt. Problem je v tem, da se z dosedanjimi sredstvi ni mogoče več boriti dovolj uspešno niti zoper kriminaliteto niti zoper druge podobne družbene pojave. Posledica dosednjega koncepta, na katerem sloni stavba kazenskega prava, je ta, da ovira uporabo primernejših in uspešnejših sredstev za preprečevanje kriminalitete in za resocializacijo storilcev kaznivih dejanj. Poleg tega se mnogokrat pokaže tudi kot neuspešen za varovanje družbe in njenih vrednot ter za utrjevanje družbene morale in discipline državljanov.

3. Spričo teh dejstev je toliko bolj hvale vredna pobuda iz Strasbourg. Program razgovora je bil zamišljen v treh delih. V prvem naj bi preleteli pogledi na kazensko odgovornost v preteklosti, v prvobitni družbi, v antiki, v dobi krščanstva in ob francoski revoluciji. V drugem delu bi obravnavali prispevke znanosti k problemu kazenske odgovornosti, in sicer prispevke biologije, psihiatrije, psihologije in sociologije. V tretjem delu naj bi pregledali idejne tokove XIX. in XX. stoletja, in sicer italijanski pozitivizem,

francosko-belgijsko šolo socialnega okolja, Lisztovo šolo, eklektično šolo, novo gibanje za družbeno varstvo ter poglede marksizma in eksistencializma na problem kazenske odgovornosti. V drugi polovici tretjega dela bi pregledali pozitivnopravne rešitve problema v francoski, nemški, švicarski, italijanski, holandski, poljski in jugoslovanski zakonodaji.

Kot navadno, se je, žal, tudi tu zgodilo, da je bil program popolnejši kot njegova izvedba. Res, ni izpadlo veliko predavanj, a tista, ki so odpadla, so resnično manjkala. To velja zlasti za drugi del, posvečen prispevku znanosti, ki je bil številčno in po kvaliteti prešibko zaseden.

II.

4. Mednarodni razgovor v Strasbourg se je začel 12. januarja 1959 v lepi vili na robu Strasbourga, v kateri ima sicer svoje prostore Inštitut za novinarstvo. Zaradi tega je opremljen z vsemi aparaturami za simultano prevajanje in za snemanje vseh referatov in diskusij na magnetofonski trak. V ponedeljek, 12. januarja, se nas je zbral kakšnih 25 stalnih udeležencev iz 12 držav (Belgia, Danska, Francija, Grčija, Holandska, Italija, Jugoslavija, Madžarska, Maroko, Nemčija, Poljska, Švica). Seznam udeležencev obsega sicer kakšnih 40 imen, a med njimi so tudi imena znamenitih kriminalistov, ki so ostali le en dan ali dva, referirali in razpravljalni, pa spet odšli. Ob razmeroma majhnem številu ostalih udeležencev je bila podana vsa možnost za izčrpno razpravo in izmenjavo stališč, pa vendar nam je venomer primanjkovalo časa za nove in nove pripombe, ugovore in predloge.

5. V prvem delu razgovora, ki je bil posvečen preteklosti, smo iskali predvsem »rojstne podatke« današnjega pojma kazenske odgovornosti. Zvrstila so se predavanja šestih specialistov za splošno in pravno zgodovino, a do soglasja nismo prišli. Izkazalo se je, da so ljudje vselej reagirali zoper dejanja, ki so kršila veljavne norme za odnose v družbi, a da se teoretično in filozofska niso preveč ukvarjali s problemom odgovornosti. Do kamor sega zgodovina, ugotavlja, da so ljudje iskali storilca dejanja, ne glede na to, ali je za svoje dejanje odgovoren v današnjem smislu. Po mnenju prvobitnega človeka je odgovorna tudi žival, tudi mrtva stvar in naravna sila, če povzroči v resnici ali v zamisli ljudi motnjo v ustaljenem družbenem redu. Antika tiči še globoko v takšnem pojmovanju odgovornosti, čeprav je treba zaznamovati napredek v tem, da preide pravica do pregonja in kaznovanja storilca na državo in čeprav gre razvoj polagoma v smeri moralne

in individualne odgovornosti. V rimski antiki, ki jo odlikuje nekakšna anticipacija racionalizma, počasi izginjajo sakralni in mistični elementi odgovornosti. S tem pa se krči pot za nove pojme, ki jih uvede krščanstvo in ki postanejo pretežno moralni.

Profesor Villey, ki je brskal za nas po delih Tomaža Akvinskega, je trdil, da je našel že tam vse bistvene sestavine današnjega širšega pojma človekove moralne odgovornosti za greh, ki je podlaga tudi kazenski odgovornosti. A zanimivo, upr. se mu je strokovnjak za kanonsko pravo, Abbé Metz, ki je menil, da je današnji pojem kazenske odgovornosti lahko izoblikovala šele filozofija XVI. in XVII. stoletja. Svoj ugovor je oprl na trditev, da se je začela filozofija šele tedaj ukvarjati s problemom človekove osebne svobode in svobodne volje, ki je temelj kazenske odgovornosti. To mnenje je potrdil tudi De Soto, profesor na pravni fakulteti v Strasbourg, ki je trdil, da francoska revolucija in seveda ideje, ki so jo pripravljale, niso dodale nič bistvenega h konceptom kazenske odgovornosti, ki so se razvili že prej.

Naj bo kakorkoli, dejstvo je, da pomeni pojav krščanstva premik iz sprva objektivno in mistično obarvanega pojma odgovornosti v moralno pojmovano človekovo odgovornost za greh, ki mu sledita pokora in očiščenje. Očitno je, da so bila pojmovanja Tomaža Akvinskega podlaga vsemu, v cerkveno oblačilo oblečenemu, srednjeveškemu sodstvu. Očitno pa je tudi, da je prav doba XVI. in XVII. stoletja tista, ki je pripravljala laicacijo države in sodstva in pri tem laično oblikovala tudi pojem kazenske odgovornosti, čeprav se ni mogla odreči temeljni ideji o odgovornosti za greh. »Malitio« Tomaža Akvinskega, posledico delovanja peklenskih sil, ki naj jih kazen izžene iz storilca kazničega dejanja, zamenja sedaj »zla svobodna volja«, zakaj XVI. in XVII. stoletje že razglasila potrebo po svobodnem človeku.

Kljub pogosto idealističnim pogledom na zgodovinska dejanja je bil tudi ta del razgovora zanimiv zaradi obilice podatkov, ki so bili navajani. Toda razprava se tu še ni mogla prav razživeti, zakaj vsi smo čakali na aktualne probleme današnjega časa, ki terjajo rešitve.

6. Drugi del razgovora je bil, kot že rečeno, nekoliko prešibko zaseden, tako po kvantiteti kot tudi po kvaliteti. Biološkega, ali drugače povedano, antropološkega pogleda sploh ni bilo. Namesto resnega sociološkega pogleda smo morali poslušati silno zpletena, da ne rečem zmedena, izvajanja francoskega sociologa Gurwicheve smeri. In vendar je bil ta del nadvse pomemben, zakaj prav tu sta se izoblikovali dve v bistvu na-

sproti stališči, ki sta obvladovali razgovor do konca. K temu je mnogo pripomogel profesor psihologije v Strasbourgu g. Anzieu, ki je razložil moderni psihološki pogled na genezo delinkvence, kakor ga poznamo tudi pri nas iz razprav naših psihologov. Glede odgovornosti pa je trdil naslednje. Človek je izpostavljen v svojem življenju delovanju najrazličnejših nujnosti, zaradi katerih o njegovih svobodnih volji v trenutku storitve kazničnega dejanja ni mogoče govoriti. Konkretno dejanje samo je le logična in nujna posledica daljše ali krajše preteklosti, v kateri so na človeka delovali notranje in zunanje sile, ki jih ni mogel obvladovati in so se končno sprostile v obliki kaznivega dejanja. To pa ne pomeni, da psihologija zanika človekovo odgovornost. Le premika jo, s trenutka storitve dejanja jo premika v dobo, ko si je človek izbiral vzorec svojega ponašanja, in meni, da je za ta izbor v celoti odgovoren. Prav tako psihologija ne zanika potrebe po kazni, ki lahko kot negativna izkušnja bistveno pripomore pri pravilni izbiri vzorca ponašanja, vpliva pa tudi na oblikovanje in utrjevanje čuta odgovornosti.

V resnici je ta teorija zbudila živahno razpravo, v kateri sta nastopala tudi znamenita kriminalista Paul Cornil in Jean Pinatel, ki sta imela tudi sicer nalogo poročati o kazenski odgovornosti z vidika kriminologije.

Paul Cornil je zastopal naslednje stališče. Klasični pojem odgovornosti zajema v resnici le majhen del storilcev kaznivih dejanj. Že doslej je bilo pozitivno pravo prisiljeno izločiti iz tega okvira duševno bolne in duševno nerazvite delinkvente, mladoletnike in celo mlajše polnoletne osebe, berače, potepuhe in prostitutke ter končno tudi posebno trdrovratne povratnike. Pri vseh naštetih kategorijah storilcev nam klasični koncept kazenske odgovornosti ne koristi. Vse bolj pa postaja jasno, da si tudi pri deliktih iz malomarnosti, kamor spadajo prometni delikti in delikti v moderni industriji ali pri izvrševanju raznih poklicev (n. pr. zdravniki), s tem pojmom ni mogoče več pomagati.

Zato je treba pojem kazenske odgovornosti očistiti vse moralne navlake, ki je metafizična in mistična ter ovira za uspešni boj proti kriminaliteti. Če sploh še uporabljamo ta izraz, ga lahko uporabljamo samo v objektivnem smislu. To se pravi, neka oseba je storila kakšno družbi nevarno dejanje in zaradi tega je treba na to dejstvo reagirati. Reakcija pa ne sme biti mistična, kot je na primer obsodba pred sodiščem z vsem ceremoniom, z moralnim zgrajanjem, z moralno obsodbo dejanja in sramoto za storilca, ampak mora biti le neki ukrep za varstvo družbe in za resocializacijo storilca. Cornil ne za-

vrača uporabe kazni, kadar je potrebna; zavzema pa se zlasti tudi za dosledno varstvo človekovih pravic in svoboščin.

Tej teoriji se je uprl znani francoski kriminolog Jean Pinatel. Za izhodišče si je vzel posameznika in zato niti ni navedel najmočnejših razlogov zoper objektivno odgovornost. Po Pinatelu delujejo na človeka res različne nujnosti, a vendar se ne da reči, da bi človek ne imel nobene izbire. Zaradi tega meni, da je treba sedanji pojem kazenske odgovornosti obdržati, čeprav ga je treba skrčiti za storilce, za katere se resnično ugotovi, da so zreli, normalni, da so se zavedali svojih dejanj in imeli v oblasti svoje ravnanje. Za ostale delinkvente pa meni, da je treba izhajati iz pojma tako imenovane »nevarnosti« (*l'état dangereux*) in uporabljati ukrepe, ki bodo najbolj primerni za njihovo resocializacijo. Ti ukrepi morajo graditi v delinkventu občutek odgovornosti, to se pravi, storiti je treba vse, da bodo prav ta občutek, ki ga sedaj pri njih predpostavljamo, tudi resnično pridobili. Pinatel je torej zahteval, da je treba ohraniti pojem kazenske odgovornosti, ga predpostavljati pri storilcih kaznivih dejanj, razen če se dokaze nasprotno. Zdi se, da je njegovo stališče sprejemljivejše, čeprav sam ni navedel močnih družbenih razlogov, ki govorijo za takšno rešitev.

Omeniti moramo tudi predavanje holandskega psihiatra dr. Baana, ki je znan kriminolog. Po njegovem mnenju je v celotni populaciji kakšne dežele tri do pet odstotkov duševno bolnih, duševno nerazvitih in drugače osebnostno motenih ljudi. Iz vrst teh ljudi se nabira tisti del kriminalne populacije, ki je v stalnem povratku in ga noben kazenski ukrep ne more poboljšati. Ta del je v celotni kriminalni populaciji zastopan s 30 do 40 %. Zanje po njegovem mnenju inštitut kazenske odgovornosti ni uporaben in bi se bilo treba nasloniti pretežno na zdravstvene in varstvene ukrepe. Kar zadeva ostale delinkvente je dr. Baan mnenja, da je prav, če ostanejo v veljavni dosedanji pojmi in inštituti, ker je res treba pri odraslem normalnem človeku predpostavljati določeno mero svobodnih odločitev in zato odgovornosti. Njegovo stališče je bilo zelo razumno in je izhajalo iz čisto praktičnih potreb boja proti kriminaliteti.

7. Toda čas je tekel dalje in razgovor je prešel v prvo polovico tretjega dela, posvečeno idejnim tokovom v kazenskopravni znanosti ter vplivom splošnih svetovnonazorskih tokov na to znanost. Tudi v tem delu so odpadla nekatera predavanja, kar pa ni povzročilo prevelikih praznin. Pregled Lisztove šole, francosko-belgijske šole socialnega okolja in novoklasične ali eklektične šole je pokazal,

da se je z razvojem predpostavka svobodne voljebolj in bolj zoževala. Po zaslugi teh šol so bili uvedeni v pozitivno pravo novi inštituti, ki so zajeli duševne bolnike, povratnike, mladostnike in druge. Te šole najstrožje ločijo kazen od varnostnega ukrepa. Kazen se pojavlja kot posledica kršitve kakšnega pravila, ki je povzdignjeno v višjo vrednoto, v moral. Kazen je zato afliktivna in ima pečat sramote, graje in pokore. Varnostni ukrep pa naj le varuje družbo, ni moralno obarvan in nima pečata sramote in graje. V tem pogledu soglašajo vse šole, čeprav ta poudarja s kriminalno-etiološkega stališča bolj okolje in ona bolj človekovo biološko strukturo.

Z zanimanjem smo pričakovali stališča novega gibanja za družbeno varstvo (*Défense sociale nouvelle*), ki ga je zastopal njegov najvidnejši predstavnik Marc Ancel. V svojih izvajanjih se je v veliki meri približal stališču, ki ga je podal Paul Cornil. Kazensko pravo naj ne kaznuje več za greh, temveč naj varuje družbo in njenega člana pred kriminalitetom. Zaradi tega naj se v boju proti kriminaliteti več ne uporablajo mistični pojmi krivde, kazenske odgovornosti, prištevnosti in drugi, temveč preventivni in kurativni ukrepi, ki so praktično najprimernejši za varstvo družbe in za resocializacijo delinkventov. Njihova vsebina naj bo v tem, da se vrne delinkventu občutek lastnega dostopanства in samozaupanja in da se razvije v njem občutek odgovornosti. Formalno se je Marc Ancel sicer odrekel pojmu objektivne odgovornosti, ni pa težko uvideti, da bi dosledna pravno-tehnična izvedba tega koncepta nujno pripeljala do objektivne odgovornosti. Tega se je verjetno zavedal tudi avtor sam, kajti ponovno je poudarjal, da bi bilo treba v takšnem sistemu najodločneje preprečiti vsakršne zlorabe na škodo človekove svobode, pravic in dostojanstva.

8. V drugi polovici tretjega dela sta nastopila predstavniki eksistencialistične filozofije prof. Gusdorf ter predstavniki marksistične smeri prof. Sawicki, dekan varšavske pravne fakultete. Če pravimo, da je zahodna znanost usmerjena pretežno na proučevanje posameznika, ki ga trga iz družbe, potem lahko rečemo tudi, da je eksistencializem filozofska pospolitev tega nazora. Zanimivo je bilo to stališče zato, ker je vseskozi razpravljal o človeku kot osamiljenem posamezniku, pri čemer pa ni niti za hip zanikalo potrebe po njegovi polni odgovornosti. Ko je profesor Gusdorf navajal svoje splošne nazore o človekovi odgovornosti, je navedel tudi znano trditev, da je svoboda v bistvu spoznana nujnost, ne da bi pri tem omenil avtorja. Ko pa je svoje splošne filozofske poglede skušal konkretizirati za kazensko pravo, je trdil, da

je človek za svoja dejanja odgovoren, in sicer prav v smislu klasičnega pojma kazenske odgovornosti.

V imenu marksizma je nastopil profesor Sawicki, ki pa se je na žalost izognil ideološkim vprašanjem. Podal je pravzaprav le poljsko rešitev tega vprašanja in še to bolj s pravno-tehničnega vidika. Poudarjal je načelo »nullum crimen, nulla poena sine lege«, načelo, da mora biti le kaznivo dejanje povod za kazenske sankcije, da mora kazen ustrezati kaznivemu dejanju, in odločno zavračal varnostne ukrepe, ki so utemeljeni izključno le na nevarnosti kakšne osebe.

Takšen način obravnavanja se da razumeti, zakaj prof. Sawicki se je hotel izogniti vsakršni politični debati, kakor je sam pojasnil, čeprav se mu to seveda ni povsem posrečilo. Razumeti pa se da tudi stališče, ki ga je zastopal. Tam, kjer so ljudje dolga leta živeli pod pritiskom nasilja, samovolje in nezakonitosti, se morajo kot reakcija vsaj v teoriji pojaviti silno trdna načela in pravila o tem, kdaj in v kakšnih pogojih se sme poklicati državljan na odgovornost in kaznovati. Tako je bilo, ko so po francoski revoluciji nastajala načela novega kazenskega prava in nekaj podobnega opažamo v vzhodnih deželah po Stalinovi smrti. Od tod izhaja močan poudarek zakonitosti, varovanja človekovih pravic in pravnih zagotovil zoper samovoljo državnega aparata. Le s tem si lahko tudi tolmačimo izjavo prof. Sawickega: »Politika je pač politika, naloga nas pravnikov pa je, da jo s pametnimi načeli in ustreznimi predpisi spravimo v okvire zakonitosti in zagotovimo državljanu pravno varnost.«

Marksizma pa je bilo v vsem tem, žal, bolj malo in zaključki prof. Sawickega so izhajali predvsem iz konkretnega položaja Poljske in še morda drugih vzhodnih držav, ne pa iz dialektično-materialističnega pogleda na problem. V razpravi po referatu je bilo videti, da so to pomanjkljivost čutili tudi drugi udeleženci razgovora. To me je pobudilo, da sem pripravil posebno predavanje kot dopolnitev k izvajanjem prof. Sawickega. Naznanitev prispevka je povzročila pri močni, šestčlanski poljski delegaciji precejšnje vznevirijenje in intervencije, češ v navzočnosti zahoda vendar ne bomo razbijali enotnosti socialističnega tabora. Znano je seveda, da mi ne pripadamo nobenemu taboru. Razen tega pa čuti človek neko odgovornost tudi do marksizma, ki, žal, ob tej priložnosti ni bil ravno ustrezno predstavljen. Zato te intervencije niso mogle biti uspešne.

Ker sem s svojim prispevkom nehotje kot edini udeleženec iz Jugoslavije zastopal naše kriminaliste, naj ga tu prav na kratko povzamem.

Boj proti kriminaliteti je že od Liszta dalje predvsem praktično vprašanje, pri čemer bi teoretični in dogmatični pojmi ne smeli biti ovira za njegovo uspešnost. Razumljivo je, da mora potekati boj proti kriminaliteti v nekih oblikah, ki imajo predvsem ta pomen, da se z njimi varujejo človekove pravice in svoboščine, da se omejuje samovolja in nezakonitost ter pretirana gorečnost organov kazenskega pregona. Te oblike imajo tudi ta namen, da kolikor mogoče omejujejo zlorabe.

Med drugim je nedvomno tudi kazenska odgovornost takšna oblika in ugotoviti moramo, kakšna je njena vrednost v boju proti kriminaliteti. Najprej pa moramo še pripomniti, da je izhajala večina referatov in razprav iz posameznika in ni upoštevala tudi družbenega vidika problema, ni torej upoštevala dialektične enotnosti posameznika in družbe. V resnici ima kriminaliteta kot realen pojav dva vidika, splošnega, ali bolje družbenega, in individualnega. Najgloblje vzroke kriminalitev moramo namreč iskati hkrati v družbeno-ekonomskih pogojih življenja in v osebnosti posameznika. Prav zaradi tega pa ima dva vidika tudi boj proti kriminaliteti. Celo če se omejimo najprej na posameznika, moramo ugotoviti, da so njegova dejanja sicer res podvržena zakonu kavzalnosti, niso pa absolutno determinirana. Kavzalnost in determiniranost sta namreč dva različna pojma. Vsak pojav ima svoje vzroke, toda v družbenem življenu isti vzroki ne porajajo vselej istih posledic. Zaradi tega zakon kavzalnosti ne determinira človekovih dejanj tako daleč, da bi za njegovo zavest in voljo ne ostalo nobenega prostora. Nikakor ne smemo spregledati aktivne in ustvarjalne vloge človeka posameznika, ki je determinirana samo z njegovo telesno konstitucijo (danes bi dejali: psihofizično konstitucijo) in z najširšimi okviri dobe ter pogojev materialne stvarnosti, v kateri živi. Velika družbena gibanja so sicer determinirana, zakonita. Toda ta gibanja niso mistična, ampak so rezultanta vseh posameznih dejanj konkretnih ljudi, pri čemer ta dejanja nikakor niso enaka ničli. »... vsaka volja prispeva k rezultanti in je v toliko v njej obsežena« (Engels; Pismo Josefu Blochu, Marks-Engels, Izbrana dela, II., Cankarjeva založba 1951).

Ko vključimo tako opredeljenega posameznika v družbeni gibanji, moramo ugotoviti, da prav preko posameznikov lahko nanje tudi vplivamo, seveda le do neke meje. Očitno je, da morajo biti dejanja in hotenja ljudi vsaj do neke mere skladna, če naj družba sploh obstaja in se razvija. Že daleč nazaj v zgodovini se kot sredstva za dosego takšne skladnosti pojavljajo običaj, morala,

religija, ideologija in druge oblike družbenie nadgradnje, seveda pa tudi nasilje in zastrupljanje. Ni mogoče dvomiti, da mimo nekaterih, danes že obče človeških moralnih norm tudi kazenski zakonik predstavlja neke vrste temeljni moralno-etični kodeks. Prav tako je tudi težko dvomiti, da ima reakcija zoper kriminaliteto, začenši s pregonom, preiskavo, obravnavo, vse tja do izvršitve kazni, pomembno družbeno nalogu prav v smislu vsklajevanja hotenj in dejanj posameznikov. Gre torej za to, da tudi kazenskopravni sistem utrjuje celotnost veljavnih etičnih, moralnih in ideoških pojmov v zavesti ljudi, kar omogoča, da temelj družbe, njen določen način proizvodnje, čimborj nemočeno poteka. S splošnega družbenega gledišča ima torej pojem človekove odgovornosti svoje pomembno mesto in ga moramo celo krepiti toliko bolj, kolikor postaja človek z razvojem vedno bolj svoboden, to se pravi, vedno bolj gospodar prirode in svoje lastne družbene narave. Zaradi tega je danes še potrebno, da ima reakcija zoper odraslega, relativno normalnega storilca kaznivega dejanja pomen negativne moralne ocene storjenega dejanja in njegovega storilca kot važno sredstvo za utrjevanje temeljnih moralnih pojmov v družbeni zavesti.

Potreba po ohranitvi kazenskopravnih institutov krivde in kazenske odgovornosti pa se kaže tudi, ko osvetlimo problem s stališča človekovih pravic in svoboščin. Kazensko pravo, ki bi se odreklo pojmu odgovornosti za krivdo, ki bi torej uvedlo »objektivno odgovornost«, bi v današnji družbeni stvarnosti nujno vodilo k preganjanju in kaznovanju nedolžnih oseb, k uporabi raznih ukrepov zoper tako imenovane »nevarne ljudi«, pri čemer bi se lahko »nevarnost« kaj samovoljno tolmačila. Celo v deželah, ki v teoriji strogo uveljavljajo klasična načela, se da v praksi vselej poiskati razpoke, skozi katere uhajata samovolja in nezakonitost. Tem bolj se je moralo kaj takšnega dogajati v Sovjetski zvezni, kjer so celo teoretično zagovarjali »gibčni« kazenskopravni sistem, ki bi bil uporaben ob vsaki priložnosti in za vsak primer.

V konkretnih družbenih razmerah se pojavljajo načela — kaznivo dejanje naj bo praviloma edini povod za kazenske sankcije, kazenska odgovornost naj se oblikuje na podlagi krivde v oblikah naklepa in malomarnosti, važen kriterij kazenske sankcije mora biti v storjenem kaznivem dejanju — kot sredstva, ki naj vsaj do neke mere in v relativno urejenih družbenih razmerah preprečujejo zlorabe na račun človekove svobode, pravic in dostojanstva.

Toda boj proti kriminaliteti ima dva vidika. Ko je slovesni del, to je negativno vrednotenje dejanja in storilca v imenu družbe in zaradi vpliva nanjo, končan, se začne drugi del boja proti kriminaliteti. Sedaj gre za resocializacijo posameznika, za to, da ga vrnemo kot enakovrednega in odgovornega človeka družbi, ki ga je potisnila na svoj rob. Tu pa seveda lahko sprejmemo vse, kar je bilo že povedano v kriminološki literaturi o ravnanju z delinkventi, o graditvi njihovega občutka odgovornosti in podobno. V tej fazi zares ne bi smeli več delovati klasični pojmi. V kazenski postopek bi bilo treba uvesti opazovanje, ki bi moralno biti odločilno za izbiro, odmero in način izvršitve sankcije. V tej fazi bi morali storiti vse, kar moremo, za ponovno integracijo storilca v družbo s tem, da bi vplivali nanj, pa tudi na okolje, od koder izhaja ali kamor se bo vrnil.

Prispevek je zbudil živahno razpravo in vrsto vprašanj ter pripomb prav zato, ker se je v nekaterih pogledih bistveno razlikoval od nazorov, ki so bili podani z vzhoda in zahoda. Od obeh se je ločil po tem, da se je izognil enostranosti, da je torej poskušal zanjeti posameznika in družbo kot dialektično celoto. Razlikuje pa se tudi po tem, ker si s teorijo ne zastavlja nekih povzdignjenih, večnih dogem, ker ne abstrahirja konkretne družbene stvarnosti, ampak skuša poiskati praktična napotila za boj proti kriminaliteti v danih razmerah.

9. Druga polovica tretjega dela je bila posvečena pozitivnopravnim ureditvam kazenske odgovornosti. Zanimiva je bila s pravnoprimerjalnega vidika. Pokazalo se je, da imajo vse dežele, ki so bile nekoč pod nemško-avstrijskim vplivom (sem spada tudi Italija), še danes v glavnem enake pravne inštitute, medtem ko imata Belgija in Francija nekoliko drugače. Pokazalo pa se je tudi,

da pojmi enega sistema ne ustrezajo drugim in da se je včasih celo težko sporazumeti. Prof. Vladimir Bayer, ki bi moral razložiti našo ureditev, je bil zadržan, zaradi česar je to predavanje odpadlo.

Razgovor se je končal v sredo, 21. januarja. Zbor ni sprejel nikakršnih sklepov in je tako tudi prav. Vsakdo pa je lahko čutil sklep, ki je bil v ozračju in bi se glasil nekako takole: V današnjem položaju se kazensko pravo še ne more odreči pojma krivde in kazenske odgovornosti iz številnih razlogov, ki so bili navedeni. Toda to ne pomeni, da naj ostane vse pri starem. Priznati moramo, da se teorija in praksa srečujeta v vedno večjem obsegu s problemom osebnostno motenih storilcev kaznivih dejanj in še posebej tudi s problemi kaznivih dejanj iz malomarnosti v prometu in industriji. Že doslej obstoječe izjeme od načela kazenske odgovornosti bo treba razširiti na omenjene in morda še na nove kategorije storilcev in kaznivih dejanj. V ta namen pa bi kriminalne politike ne smeli več obvladovati pojmi kazenske odgovornosti tako daleč, da bi ne bilo nobenega prostora za stvarno preprečevanje kriminalitete s spremjanjem družbenih razmer ter za resničen, aktiven prevzgojni postopek s storilci kaznivih dejanj. Boj proti kriminaliteti je poglavitna naloga, inštituti, med katere spada tudi kazenska odgovornost, pa imajo v tem boju svoj pomen, kolikor mu po tej strani koristijo in po oni strani branijo človeka ter družbo pred samovoljo, nezakonitostjo in neupravičenim nasiljem. Vse govori, da je inštitut kazenske odgovornosti danes še potreben kot sredstvo za vpliv na družbeno moralno in disciplino državljanov in kot sredstvo, s katerim se varujejo človekovova svoboda, pravica in dostojanstvo.

The Problem of Penal Responsibility

(An international discussion in Strasbourg from January 12th to 21st 1959)

by dr. Ljubo Bavcon, Scientific Collaborator, Institute for Criminology, University of Ljubljana

In this article the author reports on the international discussion on penal responsibility. The discussion took place in Strasbourg.

By way of introduction the author explains the essential aspect of the problem which was the object of discussion in Strasbourg. He establishes the fact that the progress of knowledge about man and society has shaken the classical theory of penal responsibility. This theory resulted from the conviction that man disposes of unlimited free will. When this free will is evil or wicked it should be punished, i. e. it should be terrorized and compelled to repent. Modern views either doubt the truth of this theory or reject it completely. Practice, too, shows that this theory is no

longer tenable. For the prevention of criminality and the resocialization of offenders the means of the classical penal law are no longer adequate.

Now the question arises: How to solve this contradictory problem? On the one hand it seems impossible simply to reject the conception of man's responsibility for his actions. But on the other hand this very conception appears to be an obstacle to the protection of society and the improvement of offenders.

The author then describes the course of the discussion in Strasbourg and he points out different points of view that were put forward there. They are fairly well known for their authors are famous criminologists such as Paul Cornil, Jean Pinatel, Marc Ancel, Jean

Chazal and others. Though these points of view were not in irreconcilable contrast yet it was possible to note two different trends. The first demanded a fairly thorough reform of the present system while the second was in favour of preserving it in its completeness.

Finally the author explains his own opinion which he had put forward in Strasbourg. In his opinion it is impossible at present completely to reject the conception of man's responsibility. Though man's actions are subject to the law of cause and effect they are not absolutely predetermined. Within certain limits man therefore has the choice and the possibility of relatively free decisions for which he is responsible if adult and mentally normal. Moreover, criminal political or social reasons speak in favour of retaining this conception. Man lives in society which must be subject to certain rules. The conception of penal responsibility contributes to the confirmation of the total of the accepted ethic, moral and ideological notions in human conscience. All this

makes it possible for a certain type of production, which is the foundation of society, to function as smoothly as possible.

This does mean that the entire system of penal law which is built up on the conception of man's free will, should remain unchanged. Reforms must be introduced into the system of sanctions against delinquents, the manner of their implementation and above all in the preventive system. In this respect the author agrees with the demands of modern trends in criminology. Above all he agrees with the demands for variety and flexibility of measures against delinquents as well as with the demands for their thorough treatment and with certain other suggestions. Therefore the author thinks that the penal legal conception of responsibility should be reformed so that it will not constitute an obstacle but a useful means for the prevention of criminality and the resocialization of criminals.